

ONA TILI DARSLARIDA BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINING IJODIY QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH USULLARI

Raxmonova Feruzaxon Komiljon qizi

Namangan Davlat Pedagogika Instituti 2-bosqich magistranti

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23335044>

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ona tili darslarida kreativligini rivojlantirishning pedagogik mazmuni, samarali usullari va ta‘lim jarayonida ulardan foydalanish imkoniyatlari yoritilgan. Boshlang‘ich ta‘lim bosqichida o‘quvchilarning ijodiy fikrlashi, mustaqil qaror qabul qilishi, o‘z fikrini erkin ifodalashi, mavjud muammolarga turli nuqtayi nazardan yondashishi hamda yangicha g‘oyalar ilgari surishi ta‘lim samaradorligining muhim omillaridan biri sifatida qaraladi. Shu nuqtayi nazardan, ona tili darslarini faqat grammatik bilim va nazariy ma‘lumotlarni o‘zlashtirishga yo‘naltirmasdan, o‘quvchilarning ijodiy imkoniyatlarini namoyon etishga xizmat qiladigan faol ta‘lim muhiti asosida tashkil etish zarur. Tadqiqotda ona tili darslarida kreativlikni shakllantirishga xizmat qiluvchi pedagogik yondashuvlar, jumladan, muammoli ta‘lim, interfaol metodlar, aqliy hujum, klaster, “Agar men...” kabi ijodiy topshiriqlar, davomli hikoya tuzish, matnni qayta yaratish, rasm asosida matn tuzish, so‘z va gaplar bilan ijodiy ishlash, rolli o‘yinlar hamda kichik loyihalardan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Bunday metodlar o‘quvchini tayyor bilimni qabul qiluvchi subyekt sifatida emas, balki ta‘lim jarayonining faol ishtirokchisi sifatida shakllantirishga yordam beradi. Ayniqsa, ochiq turdagi savollar va bir nechta yechimga ega topshiriqlar o‘quvchilarning tasavvuri, kuzatuvchanligi, mantiqiy va obrazli tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari ona tili darslarida an‘anaviy mashqlarni ijodiy va interfaol topshiriqlar bilan uyg‘unlashtirish boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining darsga qiziqishini oshirishi, mustaqil fikrlashini faollashtirishi, nutqiy kompetensiyalarini boyitishi va kreativ yondashuvini shakllantirishga ijobiy ta‘sir ko‘rsatishini ko‘rsatadi. Mazkur pedagogik usullarni tizimli ravishda qo‘llash orqali o‘quvchilarning nafaqat ona tili fanidan bilimlarini, balki kundalik hayotda zarur bo‘ladigan ijodiy va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini ham rivojlantirish mumkin.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta‘lim, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari, ona tili darslari, kreativlik, kreativ fikrlash, ijodiy tafakkur, ijodiy qobiliyat, mustaqil fikrlash, pedagogik usullar, pedagogik yondashuv, interfaol ta‘lim, muammoli ta‘lim, ijodiy topshiriqlar

Bugungi kunda ta‘lim jarayonida o‘quvchiga tayyor bilimlarni berish bilan bir qatorda, uning mustaqil fikrlashi, o‘z nuqtayi nazarini erkin ifodalashi, muammoli vaziyatlarga turlicha yechim topishi va yangicha g‘oyalar ilgari surish qobiliyatini shakllantirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang‘ich ta‘lim bosqichi bolaning intellektual, nutqiy va ijodiy imkoniyatlari faol rivojlanadigan davr bo‘lganligi sababli, mazkur bosqichda ta‘lim mazmunini o‘quvchilarning kreativ qobiliyatlarini rivojlantirishga yo‘naltirish alohida ahamiyat kasb etadi. Ona tili fani boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining fikrlashi va nutqiy faoliyatini rivojlantirish uchun keng pedagogik imkoniyatlarga ega. Chunki ona tili darslarida o‘quvchi so‘z, gap va matn bilan ishlash jarayonida o‘z fikrini shakllantiradi, uni og‘zaki va

yozma tarzda ifodalaydi, kuzatadi, taqqoslaydi, tahlil qiladi hamda xulosa chiqaradi. Shu sababli ona tili mashg‘ulotlarini faqat grammatik qoidalarni yod oldirishga qaratish emas, balki o‘quvchini fikrlashga, izlanishga va ijodiy faoliyatga undaydigan topshiriqlar bilan boyitish zarur.

O‘zbekiston Respublikasida ta‘lim sifatini oshirish, yosh avlodni zamonaviy bilim va ko‘nikmalarga ega, mustaqil fikrlaydigan shaxs sifatida tarbiyalash masalasiga katta e‘tibor qaratilmoqda. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta‘lim va tarbiya masalasiga to‘xtalar ekan, **“Yangi O‘zbekistonni barpo etishda bizga yangicha va mustaqil fikrlaydigan, zamonaviy bilim va ko‘nikmalarga ega yoshlar kerak”**, degan fikrni ilgari surgan. Ushbu yondashuv boshlang‘ich ta‘limdan boshlab o‘quvchilarda mustaqil va ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish zarurligini ko‘rsatadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kreativlikni rivojlantirish jarayonida o‘qituvchining pedagogik mahorati muhim o‘rin tutadi. O‘qituvchi dars davomida o‘quvchiga “to‘g‘ri javobni topish” bilan cheklanib qolmasdan, “yana qanday fikr bildirish mumkin?”, “bu voqea boshqacha yakunlansa nima bo‘ladi?”, “sen bu vaziyatda qanday yo‘l tutgan bo‘larding?” kabi fikrlashga undovchi savollarni berishi maqsadga muvofiq. Bunday savollar bolaning tasavvurini kengaytiradi, mustaqil mulohaza yuritishiga sharoit yaratadi va o‘z fikrini asoslashga o‘rgatadi. Ona tili darslarida kreativlikni rivojlantirish uchun matn yaratish, rasm asosida hikoya tuzish, gaplarni davom ettirish, berilgan so‘zlardan yangi mazmun yaratish, matnga boshqa yakun topish, rolli o‘yinlardan foydalanish, muammoli vaziyatlarni hal qilish va kichik ijodiy loyihalarni bajarish kabi usullardan foydalanish mumkin. Bunday faoliyatlar o‘quvchining so‘z boyligini oshirish bilan birga, uning tasavvuri, mantiqiy tafakkuri, nutqiy faolligi va kommunikativ ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi.

Shu jihatdan qaraganda, boshlang‘ich sinf ona tili darslarida kreativlikni rivojlantirish masalasi nafaqat fan samaradorligini oshirish, balki o‘quvchining kelgusidagi ta‘limiy va ijtimoiy faoliyati uchun zarur bo‘lgan shaxsiy sifatlarni shakllantirish nuqtayi nazaridan ham dolzarbdir. Kreativ yondashuv asosida tashkil etilgan dars o‘quvchini passiv tinglovchidan faol fikrlovchi va ijodkor ishtirokchiga aylantiradi. Shuning uchun ona tili ta‘limida o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga mos pedagogik usullarni tanlash, ijodiy topshiriqlar tizimini ishlab chiqish va ularni darsning turli bosqichlarida samarali qo‘llash muhim ilmiy-pedagogik vazifa sifatida namoyon bo‘ladi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining kreativligini rivojlantirish jarayoni, avvalo, ta‘lim mazmunini bolaning tabiiy qiziquvchanligi va ijodiy faolligiga mos tashkil etishni talab qiladi. Kreativlik o‘quvchining mavjud bilimlardan yangi vaziyatlarda foydalana olishi, noodatiy fikrlarni ilgari surishi, muammoga bir nechta yechim topishga intilishi va o‘z qarashlarini mustaqil ifodalashi bilan namoyon bo‘ladi. Boshlang‘ich yoshdagi bolalarda bunday qobiliyatlar hali to‘liq shakllanmagan bo‘lsa-da, ular tasavvur, qiziqish, kuzatuvchanlik va taqlid qilishga moyillik orqali faol rivojlanish imkoniyatiga ega. Shu sababli ona tili darslari mazkur imkoniyatlarni yuzaga chiqaradigan qulay pedagogik muhitga aylantirilishi lozim. Ona tili darslarida kreativlikni rivojlantirishning muhim shartlaridan biri o‘quvchini tayyor javobni izlashdan ko‘ra, mustaqil fikr yuritishga yo‘naltirishdir. An‘anaviy mashqlarda ko‘pincha bitta to‘g‘ri javobni topishga urg‘u berilsa, kreativ topshiriqlarda o‘quvchining turli xil javoblari va yondashuvlari qo‘llab-quvvatlanadi. Masalan, o‘quvchiga berilgan matnning yakunini o‘zgartirish, qahramonning xatti-harakatiga o‘z munosabatini bildirish yoki muayyan

so‘zlar ishtirokida mazmunli hikoya yaratish topshirig‘i berilishi mumkin. Bunda o‘quvchi nafaqat til birliklaridan foydalanadi, balki o‘z tasavvuri va hayotiy tajribasini ham ishga soladi.

Kreativlikni shakllantirishda **muammoli ta‘lim usuli** samarali vositalardan biri hisoblanadi. Ushbu usulda o‘quvchiga tayyor ma‘lumot berilmasdan, uni fikrlashga undaydigan savol yoki vaziyat taqdim etiladi. Masalan, o‘qilgan hikoya qahramonining qarorini o‘zgartirish, voqeani boshqa sharoitda davom ettirish yoki biror gapni turli ma‘nolarda ifodalash taklif qilinadi. O‘quvchi muammoni hal qilish jarayonida mavjud bilimlarini faollashtiradi, sabab va natijalarni izlaydi hamda o‘z yechimini asoslashga harakat qiladi. Natijada unda mustaqil fikrlash, tahlil qilish va ijodiy yondashish ko‘nikmalari rivojlanadi.

Ona tili darslarida **“Aqliy hujum”** metodidan foydalanish ham o‘quvchilarning kreativ faolligini oshirishga xizmat qiladi. Ushbu metod davomida o‘qituvchi muayyan savol yoki mavzuni o‘rtaga tashlaydi va o‘quvchilar imkon qadar ko‘proq fikrlarni ilgari suradilar. Dastlab bildirilgan fikrlarning to‘g‘ri yoki noto‘g‘riligini baholashga shoshilmaslik muhim. Chunki asosiy maqsad o‘quvchida fikrni erkin ifodalashga bo‘lgan ishonchni shakllantirishdir. Masalan, “Tabiatni qanday asrash mumkin?”, “Kitob bizga nima beradi?” kabi savollar asosida o‘quvchilar turli fikrlarni bildirishi va keyinchalik ular umumlashtirilishi mumkin. **Klaster usuli** ham boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining tasavvuri va assotsiativ fikrlashini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Bunda doskaning markaziga asosiy tushuncha yoziladi va o‘quvchilar ushbu tushuncha bilan bog‘liq bo‘lgan so‘z, ibora yoki fikrlarni ketma-ket ilgari suradilar. Masalan, “Oila” tushunchasi atrofida mehr, hurmat, ota-ona, farzand, yordam, hamjihatlik kabi so‘zlarni shakllantirish mumkin. Ushbu jarayon o‘quvchilarning so‘z boyligini kengaytiradi, tushunchalar o‘rtasidagi aloqalarni anglashiga yordam beradi va yangi fikrlarni mustaqil shakllantirish imkonini yaratadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda **didaktik va rolli o‘yinlardan** foydalanish ham kreativlikni rivojlantirishning samarali yo‘llaridan biridir. O‘yin jarayonida bola o‘zini turli rollarda tasavvur qiladi, vaziyatga mos nutqiy birliklarni tanlaydi va o‘z fikrini ifodalashga harakat qiladi. Masalan, “Jurnalist va suhbatdosh”, “Ertak qahramonlari uchrashuvi”, “So‘z toping”, “Hikoyani davom ettir” kabi o‘yinlar orqali o‘quvchilarning nutqiy faolligi va ijodiy tasavvuri rivojlantirilishi mumkin. Bunda o‘yin faqat ko‘ngilochar faoliyat sifatida emas, balki aniq ta‘limiy maqsadga xizmat qiladigan pedagogik vosita sifatida tashkil etilishi lozim. **Rasm asosida matn yaratish** usuli ham ona tili darslarida kreativ fikrlashni rivojlantirish uchun katta imkoniyat beradi. O‘quvchiga ma‘lum bir voqeani aks ettiruvchi rasm ko‘rsatiladi va undan rasmda nima sodir bo‘layotgani, undan oldin qanday voqea bo‘lgani yoki keyin nima yuz berishi mumkinligini tasvirlash so‘raladi. Bir xil rasm asosida turli mazmundagi hikoyalarning yuzaga kelishi o‘quvchilarning individual fikrlashi va tasavvuri turlicha ekanligini ko‘rsatadi. O‘qituvchi esa har bir o‘quvchining o‘ziga xos yondashuvini qadrlashi va uni yanada rivojlantirishga yo‘naltirishi kerak. Kreativlikni rivojlantirishda **ijodiy yozuv topshiriqlari** alohida o‘rin tutadi. Bunday topshiriqlarda o‘quvchiga tayyor matnni ko‘chirish emas, balki o‘z mazmunini yaratish imkoniyati beriladi. Masalan, “Agar men sehrgar bo‘lganimda...”, “Kelajakdagi maktab”, “G‘aroyib sayohat”, “Mening orzuimdagi bog‘” kabi mavzularda kichik matn yaratish topshirig‘i berilishi mumkin. Ushbu mashqlar o‘quvchining tasavvurini kengaytirish bilan birga, gaplarni mantiqiy bog‘lash,

fikrni izchil bayon qilish va lug‘at boyligidan samarali foydalanish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Ona tili darslarida **matn bilan ijodiy ishlash** ham muhim pedagogik yo‘nalish hisoblanadi. O‘quvchilarga matnni o‘qitib, uning mazmunini qayta aytirish bilan cheklanib qolmasdan, matnga boshqa sarlavha topish, asosiy qahramon nomidan voqeani qayta hikoya qilish, matnning yakunini o‘zgartirish, qahramonga maktub yozish yoki voqeani davom ettirish kabi topshiriqlar berish mumkin. Bu usul o‘quvchining matn mazmunini chuqur anglashiga va shu bilan birga, mavjud axborot asosida yangi mazmun yaratishiga imkon beradi. Kreativ ta‘lim jarayonida **ochiq savollardan** foydalanish ham katta ahamiyatga ega. “Nima uchun?”, “Qanday qilib?”, “Seningcha, yana qanday bo‘lishi mumkin?”, “Agar voqea boshqacha kechganida nima bo‘lardi?” kabi savollar o‘quvchini oddiy eslab qolishdan yuqori darajadagi fikrlashga olib keladi. Ayniqsa, bunday savollarning javobi bitta variant bilan cheklanmasligi o‘quvchiga o‘z fikrini mustaqil shakllantirish imkonini beradi. O‘qituvchi esa javobning faqat mazmuniga emas, balki uning asoslanganligi va o‘ziga xosligiga ham e‘tibor qaratishi maqsadga muvofiq.

Kreativlikni rivojlantirish jarayonida **o‘qituvchining munosabati** alohida ahamiyatga ega. O‘quvchi o‘z fikrini aytishdan qo‘rqmaydigan, savol berishi va xato qilishdan cho‘chimaydigan ta‘lim muhiti mavjud bo‘lgandagina ijodiy faollik namoyon bo‘ladi. Shuning uchun o‘qituvchi o‘quvchilarning fikrlarini tinglashi, ularning o‘ziga xos javoblarini rag‘batlantirishi va har bir bolaning individual imkoniyatlarini hisobga olishi zarur. Kreativlikni rivojlantirishda barcha o‘quvchilardan bir xil natijani kutishdan ko‘ra, ularning avvalgi faoliyati bilan solishtirganda qanday rivojlanayotganiga e‘tibor berish pedagogik jihatdan samaraliroqdir. Shuningdek, ona tili darslarida **raqamli ta‘lim vositalari** va multimedia materiallaridan maqsadli foydalanish ham o‘quvchilarning ijodiy faolligini oshirishi mumkin. Qisqa videolar, interaktiv topshiriqlar, elektron rasmlar va taqdimotlar asosida hikoya yaratish, savollarga turli javoblar topish yoki berilgan materialni davom ettirish kabi faoliyatlar o‘quvchilarning darsga qiziqishini kuchaytiradi. Biroq texnologiyadan foydalanishning o‘zi kreativlikni ta‘minlamaydi; asosiy e‘tibor o‘quvchining faol fikrlashi va mustaqil mahsulot yaratishiga qaratilishi lozim. Umuman olganda, boshlang‘ich sinf ona tili darslarida kreativlikni rivojlantirish birgina metod bilan chegaralanmaydi. Muammoli ta‘lim, aqliy hujum, klaster, rolly o‘yin, ijodiy yozuv, rasm asosida matn tuzish, matnni qayta yaratish va ochiq savollar kabi usullarni dars maqsadiga muvofiq ravishda uyg‘unlashtirish yuqori samaradorlik beradi. Bunday yondashuv o‘quvchining ona tiliga bo‘lgan qiziqishini oshirish, nutqiy faolligini kuchaytirish, mustaqil fikrlashini shakllantirish va o‘ziga xos g‘oyalarni ifodalashiga sharoit yaratadi. Eng muhimi, ona tili darsi o‘quvchi uchun faqat bilim olish jarayoni emas, balki fikrlash, izlanish, tasavvur qilish va yangi mazmun yaratish imkoniyatiga aylanishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ona tili darslarida kreativligini rivojlantirish zamonaviy ta‘limning muhim yo‘nalishlaridan biridir. Kreativlik bolaning faqat ijodiy topshiriqlarni bajarishi bilan cheklanmay, uning mustaqil fikrlashi, muammoli vaziyatlarga turlicha yondashishi, o‘z fikrini asoslab berishi, yangi g‘oyalar yaratishi va mavjud bilimlarini yangi vaziyatlarda qo‘llay olishi orqali namoyon bo‘ladi. Shu sababli ona tili darslarini o‘quvchining fikrlash va ijodiy imkoniyatlarini yuzaga chiqarishga yo‘naltirish muhim pedagogik vazifa hisoblanadi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, muammoli ta‘lim, “Aqliy

hujum”, klaster, rolli o‘yinlar, rasm asosida hikoya tuzish, ijodiy yozuv, matnni davom ettirish va o‘zgartirish, ochiq savollar hamda boshqa interfaol usullardan foydalanish o‘quvchilarning darsdagi faolligini oshirishga xizmat qiladi. Mazkur usullar orqali o‘quvchilar tayyor bilimni qabul qilish bilan cheklanib qolmay, mustaqil izlanadi, o‘z fikrlarini turli shakllarda ifodalaydi va yangi mazmun yaratishga harakat qiladi. Ona tili darslarida kreativlikni rivojlantirishning samaradorligi, avvalo, o‘qituvchi tomonidan yaratilgan ta‘limiy muhitga bog‘liq. O‘quvchining fikrini erkin bayon qilishiga imkon berish, turli javoblarni tinglash, ijodiy tashabbusini qo‘llab-quvvatlash, individual imkoniyatlarini hisobga olish va xatolarni o‘rganish jarayonining bir qismi sifatida qabul qilish o‘quvchilarning ijodiy faolligini kuchaytiradi.

Shuningdek, kreativ topshiriqlarni o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlariga mos ravishda bosqichma-bosqich murakkablashtirib borish maqsadga muvofiq. Bunda o‘qituvchi topshiriqning faqat natijasiga emas, balki o‘quvchining fikrlash jarayoni, izlanishi, o‘ziga xos yondashuvi va mustaqil qaroriga ham e‘tibor qaratishi lozim. Demak, boshlang‘ich sinf ona tili darslarida kreativlikni rivojlantirishga yo‘naltirilgan pedagogik usullarni tizimli va maqsadli qo‘llash o‘quvchilarning nutqiy, intellektual va ijodiy salohiyatini rivojlantirish uchun samarali pedagogik sharoit yaratadi. Bunday yondashuv kelgusida mustaqil fikrlaydigan, o‘z qarashlarini erkin ifodalay oladigan va turli vaziyatlarda yangicha yechim izlashga qodir shaxsni shakllantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni. “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta‘limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi PF-6108-son Farmoni. “O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta‘lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.
3. O‘zbekiston Respublikasi. “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonun. O‘RQ-637-son, 2020-yil 23-sentabr.
4. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2006.
5. Tolipov O‘.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2006.
6. Ishmuhammedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta‘limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Iste‘dod, 2008.
7. Yo‘ldoshev J.G‘., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2004.